

Tilburg University

De ondernemersfiguur in de theoretische economie

Cobbenhagen, M.J.H.

Published in:
Maandschrift Economie

Publication date:
1935

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Cobbenhagen, M. J. H. (1935). De ondernemersfiguur in de theoretische economie. *Maandschrift Economie*, 1(2), 78-85.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

DE ONDERNEMERSFIGUUR IN DE THEORETISCHE ECONOMIE.

Het is, althans zeker bij de eerste beschouwing, een merkwaardig verschijnsel, dat in de theoretisch-economische litteratuur de ondernemer als een zelfstandig onderwerp van behandeling pas vrij laat zijn intrede heeft gedaan. Het gevolg van die verwaarlozing is nog steeds merkbaar. Het uit zich in de moeilijkheid om thans, nu aan den ondernemer veel meer aandacht wordt geschonken, dezen een plaats aan te wijzen in het wetenschappelijk theoretisch economisch systeem, dat sinds het einde der 18e eeuw geleidelijk werd opgebouwd. Aan de z.g. productiefactoren, arbeid, grond of natuur en kapitaal worden door alle schrijvers uitvoerige hoofdstukken gewijd. En dat niet alleen in zoverre deze bij de inkomensverdeling een rol spelen, in zoverre ze derhalve dienen moeten ter verklaring van de inkomensvormen, loon, grondrente en kapitaalrente. Maar de aandacht, aan die productiefactoren geschonken, gaat veel verder. Hun aard en functie in het proces der voortbrenging, onderscheiden van dat der verdeling, worden in den brede beschreven. In die beschrijving gaan verschillende economische werken zo ver, dat men zich afvraagt, of het eigenlijke terrein der economie daarbij niet al te ver wordt overschreden. Nu behoeft het vooral in een leerboek geen bezwaar te zijn, wanneer de factoren, die in het specifiek economische proces een essentiële rol vervullen, ook uitvoerig beschreven worden naar hun fysisch en technisch karakter en vermogen, maar het blijft dan toch zeker vreemd, dat de ondernemer zijn hoofdstuk moet ontberen. Aan den Fransen econoom J. B. Say (1767—1832) komt de eer toe het begrip werkgever, dat naar een juiste opmerking van Bordewijk ¹⁾ bij A. Smith overheerste, te hebben ontleend in kapitaalverschaffer en ondernemer, begrippen, die verschillende functies weergeven, welke in één persoon kunnen, maar niet behoeven te zijn verenigd. Van den ondernemer geeft hij reeds een waardevolle analyse. Maar deze analyse, die inderdaad een poging was tot een bepaling van de plaats van den ondernemer in het economische le-

---

1) Mr.H.W.C.Bordewijk: Theoretisch-historische inleiding tot de economie. 1931.

ven, is door opvolgende economen niet overgenomen noch ook op eigen wijze opgesteld. Say werd vermeld bij de verklaring van de ondernemerswinst, een inkomensvorm, waaraan overigens ook weinig aandacht werd geschonken in economische theorieën, die uitgingen van de stelling, dat de prijs gelijk is aan de kosten, een stelling, die de beide grote economische theorieën van de 19e eeuw, de klassieke en de Oostenrijkse, aanvaardden. Bij die vermelding bleef het; waarmee echter allermint recht was gedaan aan den scherpsten Franschen denker. Van de twee, die de gedachten van A. Smith verder droegen, na deze een eigen vorm te hebben gegeven en met nieuwe gedachten te hebben aangevuld en verrijkt, heeft de Engelsman D. Ricardo (1772—1823) den Fransman J. B. Say verdrongen. Ricardo wordt de leider der toekomstige theoretische economie: op hem, op zijn systeem en methode zal men in de toekomst blijven teruggrijpen, ook wanneer verschillende zijner leerstukken door nieuwere onderzoekingen zijn achterhaald en verworpen. In dat systeem is voor den ondernemer geen eigen plaats.

In het systeem, waarin het denken op economisch gebied, voorzover dat theoretisch was, zich opsloot, ligt de eigenlijke oorzaak van de verwaarloozing van den ondernemer. Er zouden wellicht nog andere verklarende oorzaken bedacht kunnen worden, zoals het feit, dat de zelfstandige figuur van den ondernemer-leider, onderscheiden van den kapitalist, zich pas zeer geleidelijk in de werkelijkheid openbaart, parallel met de groei van de grote onderneming of het geloof in een zó strenge wetmatigheid van het economische leven, dat van leiding, die toch altijd een vrije keuze tussen mogelijkheden veronderstelt, geen sprake is of het uitschakelen van alle subjectieve persoonlijkheid uit het economisch leven en het denken in de geobjectiveerde categorieën van vraag en aanbod. Maar al deze oorzaken houden bij nadere beschouwing geen stand ofwel ze zijn geen zelfstandige oorzaken naast de eerst genoemde, doch uitvloeisels van deze. Daarom bepalen we ons tot de oorzaak, die ligt in het gevolgde systeem van het theoretisch economisch denken. Dat systeem bestaat hierin, dat de krachten, die het economisch verzorgingsproces bepalen, gedacht worden in volkomen evenwicht te zijn.

Het is ongetwijfeld een waardevolle en van het menselijk leven goed afgekeken hypothese, dat alle menselijk handelen, ook in het economische leven, zich oplost in een machtig streven naar evenwicht. Aan de juistheid van deze gedachte op zich zelf doet de onjuiste interpretatie van dit streven als een blote machtsstrijd om de „survival of the fittest” noch ook de fatale gelijkstelling van het economisch evenwicht met een mechanisch geen afbreuk. Noch de levende natuur buiten den mens, waaraan de „survival”-gedachte is ontleend, noch de wetten van de dode natuur kunnen als representanten gelden voor het leven in de op vrije doeleinden ingestelde mensenmaatschappij. Het streven naar evenwicht van de door mensen ontplooiden krachten heeft een eigen aard, dat men het veiligst onmiddellijk benadert, zonder gebruik te maken van gevaarlijke, het denken in verkeerde banen leidende analogieën. Dat evenwichtsstreven is het streven naar een door het doel bepaalde orde. De gebondenheid bij dat streven is gelegen in de mogelijkheden, die de menselijke natuur enerzijds en de dingen buiten den mens naar hun eigen fysieke aard anderzijds in zich bevatten. De vrijheid bestaat in de doeleinden, die de mens of de gemeenschap van mensen zich stelt: de keuze uit de middelen, die geschikt zijn om de gekozen doeleinden te bereiken. Die vrijheid is geen blote willekeur, die wetenschappelijk niet zou kunnen worden vastgelegd; maar de vrije keuze wordt verondersteld geleid te worden door een consequent op het doel gerichte redelijkheid, de economische rationaliteit. De evenwichtsgedachte, mits met eigen en niet naar blote analogie opgestelde inhoud gevuld, is als hypothese volkomen aanvaardbaar. Deze gedachte heeft echter, zoals uit het voorgaande reeds duidelijk is, twee zijden: het streven naar economisch evenwicht en het bereikte economische evenwicht: een dynamische en een statische kant derhalve. Wanneer nu het economisch denken zich naar de statische kant wendt, uitgaat van de veronderstelling, dat alle krachten in evenwicht zijn, kan de theorie niet verder komen dan de beschrijving van de verhoudingen, die binnen het veronderstelde evenwicht bestaan, m.a.w. hoe de productiefactoren zich binnen dat evenwicht gedragen, hoe de verdeling van de opbrengst is tussen degenen, die als rechtheb-

benden gelden en hoe waarden en prijzen de evenwichtsverhoudingen tot uitdrukking brengen. Wanneer men nu, even vooruitlopend op een definitie van den ondernemer, bedenkt, dat de ondernemer degene is, die de productiefactoren inschakelt in het economische proces en hun het economisch karakter geeft, dat ze voordien niet bezaten, dan kan men zich indenken in een opvatting, die, zodra het economisch evenwicht als aanwezig wordt aanvaard, de rol van den ondernemer als beëindigd beschouwt. Dat evenwicht betekent immers, dat alle krachten hun economische plaatsbepaling hebben gevonden, deze dus niet meer behoeven te krijgen. De ondernemer heeft aldus geen plaats meer in dat economisch evenwichtssysteem. Men zou kunnen opwerpen, dat hij toch nog de taak zou kunnen hebben om de in evenwicht gebrachte krachten in dat evenwicht te houden, sluitsteen te zijn in het gewelf daar, waar de bogen samenkomen. Maar ook dat werd in de economische-evenwichts-veronderstelling onnodig gemaakt door de bepaling van evenwicht als een toestand, die uit zich zelf geen aanleiding heeft tot verandering. Ook in het verdelings-resultaat is de ondernemer uitgesloten, want evenwicht houdt verder de bepaling in, dat de prijzen noch winst noch verlies geven, doch juist de kosten dekken, niet meer en niet minder.

In de bepaling van het statische evenwichtsbegrip, zoals dat in de theoretische economie heerst, lijkt de uitsluiting van den ondernemer wel zo grondig, dat het begrijpelijk wordt, dat de inlassing van den ondernemer in de economische theorie langs de dynamische zijde van de evenwichtsgedachte geschiedde. Alvorens de vraag te beantwoorden, hoe de intrede van den ondernemer in de theoretische economie geschiedde, moet eerst nog gewezen worden op de fout in de statische evenwichtsopvatting, die geleid heeft tot een eenzijdige dynamische ondernemers-beschouwing. Die fout is een essentiële en bestaat in de opvatting, dat de menselijke en niet-menselijke krachten of factoren, die in het economische evenwichtsstelsel staan, krachtens hun eigen natuur economisch zijn, ofwel dat de ondernemer bij zijn ordening dier krachten of factoren op een economisch doel deze in hun oorspronkelijke natuur verandert, hun natuur economisch maakt,

zodat die krachten of factoren, ook nadat de ondernemer zich, als het ware, heeft teruggetrokken, overeenkomstig hun nieuwe natuur blijven voortbestaan. Beide opvattingen zijn echter radicaal onjuist. Het economisch karakter is niet een natuur van mensen of dingen — de grove denkfout in de constructie van den „homo economicus” —, maar bestaat uitsluitend in een betrekking tussen mensen onderling en tussen mensen en dingen, welke betrekking bepaald is door de economische doelstelling. Wat de ondernemer dus doet, is een te voren niet bestaande betrekking aanbrenge[n]: is het ordenen, voor zo lang hij dit nodig acht, van de menselijke krachten op een bepaald economisch doel. Die economische betrekking valt onmiddellijk weg, zodra de ondernemer zijn ordenende functie niet langer vervult en daarin niet door een ander vervangen wordt: die economische betrekking verandert, zodra de ondernemer die krachten op een ander economisch doel richt. Daaruit volgt, dat de ondernemer ook in de statische-evenwichts-veronderstelling noodzakelijk aanwezig moet zijn, want hij alleen is het, die de economische betrekkingen, waarop het economisch evenwicht steunt, in stand houdt. Door van den ondernemer te abstraheren, abstraheert men tevens van het economische. En dergelijke abstractie is ongetwijfeld ook den minst philosophischen geest, die zich om de denkwetten weinig bekommert, toch te machtig. Wie zich den ondernemer denkt als een steeds naar veranderingen strevend wezen, zou in de inschakeling van dezen onrustigen geest in een evenwichtsstelsel reeds een evenwichts-verstoring kunnen zien. Toch is dit niet zo, wanneer men aanneemt in de evenwichts-veronderstelling, dat er geen winstmogelijkheden open staan: daarmee is elke economische reden tot verandering vervallen.

De uitsluiting van den ondernemer uit de statische economische beschouwing is derhalve het gevolg van een niet voldoende doordacht economisch evenwichtsbegrip. Had men het economisch evenwichtsbegrip van het begin af aan opgebouwd als een begrip met een inhoud van eigen aard en had men dit niet wat roekeloos gebouwd naar ontoelaatbare analogie uit aan de economie vreemde gebieden, dan had de ondernemer, evenals de productiefactoren, die hij

coördineert, een plaats gehad in het leerstellige economische geheel, dat in de 19e eeuw overwegend statisch werd opgebouwd. Nu heeft hij zijn plaats in de economie gekregen in en door de meer dynamische beschouwingen, de beschouwingen, die zich richten op de bestudering van het streven naar het veronderstelde evenwicht. Het waren niet de streng-theoretische economen, die den ondernemer hebben ontdekt. Integendeel: deze ontdekking is te danken aan de meer historisch en sociologisch georiënteerde richtingen. In de wordings- en ontwikkelingsgeschiedenis van de maatschappij in economisch opzicht werd de lijn ontdekt, die getrokken moest zijn door sterke leiders-figuren, die in eerste instantie aan hun onderneming maar vervolgens gezamenlijk aan de mensheid welvaartsdoeleinden hadden gesteld, die ze met grote consequentie hadden nagestreefd. Zó sterk was bijwijlen de indruk, dat de economische geschiedenis het maaksel scheen van enkelen, die leidden en van velen, die deze leiding volgden. Maar de qualiteiten, die de zeer grote ondernemers in sommige tijdsperioden op zo opvallende wijze toonden, waren in kleiner formaat ook bij de minder grote en de kleine ondernemers aanwezig. Er was derhalve een ondernemerstype te construeren, dat de drager was van de eigenschappen, die voor den ondernemer essentieel werden geacht. Deze eigenschappen waren deels van algemene aard; sommige bepaalden den leider in het algemeen, andere meer in het bijzonder den leider in het economische leven. En aangezien het economische leven zijn aspecten wisselt, krijgt ook het ondernemerstype enkele veranderende eigenschappen, op grond waarvan door sommige schrijvers verschillende schakeringen in het ondernemerstype worden onderscheiden, zoals het ondernemerstype uit het kapitalistische tijdperk in zijn begin en het kapitalistische tijdperk in zijn volle ontplooiing, of de ondernemerstypen, die hoofdzakelijk industrieel of commercieel of als financier georiënteerd zijn. M. Weber en W. Sombart hebben deze typen vooral gevormd en getekend: K. Wiedenfied deed een geslaagde poging om de ondernemerstypen ook nationaal te onderscheiden in een Frans, Engels en N. Amerikaans type. Onder de hand van deze schrijvers, die het ondernemerstype psychologisch en cultuur-sociologisch

uitbeelden, blijven de typen, hoezeer, uit hun aard, geabstraheerd, toch nog levende mensen: de ondernemer blijft een mens, die economische doeleinden nastreeft. Zodra de economen zich echter van dit type meester maken om het in te bouwen in hun dynamische economische beschouwingen gaat van dat persoonlijke, menselijke karakter spoedig iets, soms zelfs zeer veel verloren. Hoezeer ook in J. Schumpeter's beroemde tekening van den ondernemer in het tweede hoofdstuk van zijn „Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung” (eerste druk in 1912) de mens nog leeft, is toch het menselijke en persoonlijke al ingekrompen tot één functie: het doorzetten en realiseren van nieuwe economische combinaties. De „economical man” herleeft in een moderne vorm. Dat proces van ontpersoonlijking zet zich voort en weldra is in vele economische beschouwingen de ondernemer als de mens, die in het economische leiding geeft, niet meer het centrale punt, maar een van menselijkheid ontdane „functie van het leiding geven”, die voor het gemak van de voorstelling als in de oude mythologie gepersonificeerd wordt. Het systeem, dat er reeds langer in geslaagd was om in de economische voorstelling arbeid, grond en kapitaal te scheiden van de arbeidskracht gevende mensen en van de eigenaars van grond en kapitaal en ze aldus te herleiden tot factoren, tot functies zonder meer, dat systeem van „ontpersoonlijking” en „ontmenselijking” heeft ook het ondernemersbegrip van wezenlijk menselijke inhoud ontdaan en den ondernemer teruggebracht tot de personificatie „eines sachlich gegebenen Interesses”.¹⁾ In de hand van degenen, die zich over de stof voldoende souverain voelen om zich in hun beschouwingen door een onwezenlijk ingeperkt begrip niet te laten hinderen, moge het door Schumpeter en anderen tot een functie herleide ondernemersbegrip geen fouten veroorzaken, bij anderen, die binnen het kader van een systeem hun gedachten ontvouwen, is het gevaar voor misvatting bijna onoverkomelijk. Wanneer een ondernemersbegrip, dat niet meer is dan een gepersonificeerde functie, consequent in de theorie wordt doorgevoerd, dan

---

1) Dr. Kurt Wiedenfeld: Das Persönliche im modernen Unternehmertum. 1910. Wiedenfeld gebruikt deze woorden om het Noord-Amerikaanse ondernemerstype weer te geven.

is andermaal de kans verkeken, dat de leider van het economische leven zijn juiste plaats vindt in de theorie.

In de jongste tijd is het vraagstuk van den ondernemer in een nieuwe phase getreden. De bestudering van de problemen, die met economische ordening samenhangen, hebben het vraagstuk der economische leiding midden in de aandacht geplaatst. Ordening en leiding zijn nauw verwant. Talrijk zijn de boeken en artikelen, in de laatste vijf jaren verschenen, die het leiders- en ondernemersprobleem aan de orde stellen. De hypothese van het mechanische en automatisch bereikte economische evenwicht verliest onder de druk der feiten, die zij niet meer verklaren kan, talrijke aanhangers. Aan nieuwe verklaringshypothesen wordt gearbeid, die ongetwijfeld een meer levende en meer realistische inhoud zullen bezitten, dan de hypothesen, die verlaten werden, inhielden. In deze hypothesen ter verklaring der economische realiteit zal de ondernemer en, meer in het algemeen, de leider van het economische leven een belangrijke plaats vinden. Het zal ongetwijfeld belangwekkend zijn de beschouwingen te volgen, die zullen pogen den ondernemer en de rol, die hij in het huidige economische leven vervult, te analyseren. Niet enkel belangwekkend om de analyse van de werkelijkheid, maar ook om de typering, die ontstaan zal door het doortrekken van de lijnen, die in de werkelijkheid nog slechts half voltooid of pas in aanzet gevonden worden. Ook, wanneer de analyse een getrouwe weergave is van de waargenomen werkelijkheid, speelt bij de typering, waarbij uit de waargenomen trekken de typische moeten worden gekozen, het subjectieve inzicht een grote rol. Zelfs kan de subjectiviteit zo ver gaan, dat de typering overwegend van uit een ideologie geschiedt. Zo zien we in de huidige Duitse literatuur een ondernemerstype getekend, dat minder aan de werkelijkheid is ontleend, dan het uit de algemene „Führer“-gedachte is afgeleid. Het zal ongetwijfeld zaak blijven werkelijkheidsanalyse en ideologie niet te vermengen. Dat de huidige tijd echter zoveel aanleiding geeft om den ondernemer beter te bestuderen, kan niet anders dan tot voldoening strekken, zowel voor de ontwikkeling van de theorie als om de reden, dat voor de praktijk der ordening het inzicht in de leiding niet genoeg gefundeerd kan zijn.

C.